

hazırlanmış, 1918'de Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye'nin kuruluşundan sonra ise yayımı buranın baş kitâbeti tarafından yürütülmüştür. Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye'nin kuruluşuyla birlikte başkâtipliğe tayin edilen Mehmed Âkif (Ersoy) derginin yayım sorumluluğunu üstlenmiş ve bu sıfatla Dârü'l-hikme'nin kararlarıyla beyannâmelerini de kaleme almıştır. Daha sonra üyeliğe de kabul edilen Mehmed Âkif, 1920 Mayıs'ında Millî Mücadele'ye katılmak üzere Anadolu'ya geçinceye kadar bu görevi sürdürmüştür.

Yayın politikası ve muhteva bakımından da iki devrede incelenebilecek olan *Ceride-i İlmiyye*'nin 41. sayıya kadar devam eden birinci döneminde meşihatla bağlı kuruluşları ilgilendiren resmî ve idarî konulardaki yazılarla fetvalar yayımlanırken Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye'nin kuruluşundan sonra burayı ilgilendiren benzeri yazılar da neşredilmiştir. 41. sayıdan itibaren ayrıca Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye'nin çeşitli ilmî encümenlerinin görüşlerini aksettiren yazı ve raporlarla encümen üyelerinin imzalarını taşıyan ilmî ve fikrî makalelere de yer verilmiştir. Böylece dergi, dinî irşad ve tebliğ faaliyetinin devrindeki ciddi ve güvenilir bir neşir organı durumuna gelmiştir.

Aylık olarak ve 74-75, 76-77, 78-79. sayıları bir arada yayımlanan derginin ayrıca 5 ile 6. sayıları arasında, "İslâh-ı Medârîse Dair Nüsha-i Fevkalâde" adını taşıyan ve son devir Türk eğitim tarihi için değerli bilgiler ihtiva eden bir özel sayısı da çıkarılmıştır (20 Zilkade 1332/10 Ekim 1914). Yedi cilt tutan nüshaların ilk beş cildinin muhtevası için yıllık genel fihristler hazırlandığı halde diğer sayıların toplu fihristi yapılmamıştır. Saltanatın ilgası üzerine (1 Kasım 1922) istifa eden Tevfik Paşa hükümetiyle birlikte Şeyhülislâm Medenî Mehmed Nûri Efendi'nin idaresindeki Bâb-ı Meşihat da ortadan kalkmış ve mecmuanın yayımı 79. sayıdan (1 Safer 1341/23 Eylül 1922) sonra durmuştur.

İstanbul'da Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası'nda basılan *Ceride-i İlmiyye*'de, memleketin o sırada içinde bulunduğu I. Dünya ve İstiklâl harpleri dolayısıyla zaman zaman Arapça, Farsça, Urduca ve Tatarca metinlerle fetva ve beyannâmeler de yayımlanmıştır. Kesin rakamı bilinmemekle beraber yayın hedefi ve şeyhülislâmlık kurumunun ülke içindeki geniş teşkilâtı dolayısıyla önemli bir tiraja sahip olduğu tahmin edilmektedir. Her sayıda değişmeden yer alan "İrâde-i Seniyye", "Fetâvâ-yı Şerîfe", "Kavânîn ve Nizâmât", "Ecvibe-i Şer'iyye", "Fetvâhâne-i Âlî'nin Mukarrerât-ı Nakziyyesi", "Tebliğât-ı Umûmiyye", "Nasb ve Tayin Haberleri", "Tezâkir-i Âliyye", "Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'iyye Mukarrerâtı", "Tebliğât-ı İlmiyye" gibi konu başlıkları derginin resmî muhtevası hakkında bir fikir vermektedir. 41. sayıdan sonra bunlara "Dârü'l-hikme Mukarrerâtı" ve "Dârü'l-hikme Neşriyatı" ana başlıkları altında yayımlanan yazılar da eklenmiştir. Bunlardan birinci başlık altında, adı geçen kuruluşun fıkıh, kelâm ve ahlâk komisyonlarının çeşitli kararları yayımlandığı gibi toplumu ilgilendiren dinî, ahlâkî ve sosyal meseleler hakkındaki görüşleri, ayrıca devrin yayın organlarında çıkan yazılara verilmiş cevaplar da yer almaktadır. "Dârü'l-hikme Neşriyatı" adı altındaki yazılar, ilgili komisyon üyelerinin bir anlamda komisyonun görüşlerini de aksettiren imzalı ilmî makaleleri özelliğini taşımaktadır. Daha sonraki sayılarda zaman zaman rastlanan bir başka başlık ise "Neşriyyât-ı Husûsiyye"dir. Burada gerek komisyon üyelerinin gerekse diğer ilim adamlarının dinî konularda yazdıkları ilmî ve fikrî yazılar görülmektedir. Son sayılarında Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye'ye sorulan sorulara verilmiş cevapların da yayımlandığı derginin ikinci devresinde yazıları bulunan ilim adamları arasında İzmirli İsmâil Hakkı, Seyyid Nesîb, Ferid Bey, Ali Rızâ Bey, Şerif Sâdeddin Efendi, Rebî Molla, Arapkirli Hüseyin Avni, Hâfız İsmâil Efendi, Cevdet Efendi, Hamdi Efendi, Şevketî Efendi, Ahmed Râsim Avni Efendi gibi isimler yer almaktadır.

Ceride-i İlmiyye'de günün dinî, ilmî ve sosyal meselelerine ışık tutan makaleler yazan müelliflerden, hemen her sayıda bir veya birkaç yazısı bulunan İzmirli İsmâil Hakkı'nın kaleme aldıkları dikkat çekici mahiyettedir. "Hikmet-i Belîğâ" Hikmet-i Teşrî' veya Mehâsin-i Şer'iyyi" başlıklı seri makalesi (nr. 41-44, 47-50), "İslâm Mütefekkirleri: Gazzâlî" başlıklı yazı dizisi (nr. 51-70, 72, 74-79) ile "Devlet-i İslâmiyye'nin Binası" (nr. 42), "Devlet-i İslâmiyye'nin Takip Ettiği Tarîk" (nr. 45) adlı makaleleri bunlar arasında zikredilebilir. Cevdet Efendi'nin Ahlâk Encümeni adına kaleme aldığı "Ve-zâif-i İnsâniyye" başlıklı yazı dizisi (nr. 41-45); Seyyid Nesîb Efendi'nin "Keşfü'l-hicâb" başlıklı tesettüre dair uzunca bir makalesi (nr. 49) ile "Dindar ile Dinsizin Cem'iyyet-i Beşerîyedeki Mevkileri" ad-

lı yazısı (nr. 61-66) ve Hz. İsa'nın doğumu konusunda gazetelerde çıkan yazılar üzerine meseleyi ilmî olarak inceleyen "Dîn-i İslâm'da Milâd-ı İsa Meselesi" başlıklı makalesi (nr. 73-79); Şevketî Efendi'nin "Din ve Dinsizlik" (nr. 43, 45-46, 52, 56); Kelâm Encümeni âzası Arapkirli Hüseyin Avni Efendi'nin "İlm-i Kelâm" (nr. 44, 45, 47-51, 54-59, 68-70, 72-79) adlı yazıları özellikle belirtilmesi gerekli olanlardır. Ayrıca Dârü'l-hikme'ye sorulan çeşitli sorulara verilen cevaplarla gerek basında gerekse toplum hayatında ortaya çıkan bazı meseleler karşısında kurumun görüşlerinin aktarıldığı beyannâme ve kararlar da bu konulardaki dinî tavrı göstermesi bakımından önemlidir.

Ceride-i İlmiyye, yayımlandığı devir bakımından şer'î esaslara göre idare edildiği kabul edilen Osmanlı Devleti'nin yok olma sürecine girerek ortadan kalktığı son yılları içinde, asırlarca devlete yön vermiş köklü bir müessese olan Bâb-ı Meşihat ve bağlı kuruluşların yapısı, teşkilâtı, bunlarla ilgili kanun, nizamnâme, tâlimat ve tebliğlerle dinin ve dinî kuruluşların cemiyette meydana gelen çeşitli değişiklikler karşısındaki durumunu, hatta mücadelesini ortaya koyan değerli bir belge niteliğindedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ceride-i İlmiyye Koleksiyonu, İstanbul 1332-41; Hasan Duman, *Katalog*, s. 60-61; Sadık Albayrak, *Son Devrin İslâm Akademisi Dâr-ül-Hikmet-il-İslâmiyye*, İstanbul 1973, bk. İndeks; Sadık Eraslan, *Şeyhülislâmlık Kurumu ve Ceride-i İlmiyye* (yüksek lisans tezi, 1989), AÜ İlahiyat Fakültesi Ktp., nr. 26.866; D. Mehmed Doğan, "Ceride-i İlmiyye", *TDEA*, II, 52-53.

NESEMİ YAZICI

CERİDE-İ MEHÂKİM

(جريدۀ محاکم)

Osmanlı Devleti

Adliye Nezâreti'nin yayın organı.

Adliye Nezâreti tarafından ilk defa Mayıs (?) 1873 tarihinde haftalık olarak yayımlanmaya başlanmıştır. 29 Cemâziyelaahir 1319 (13 Ekim 1901) tarihine kadar devam eden bu dönemi ikiye ayırmak gerekir. Kuruluşundan 12 Receb 1296'ya (2 Temmuz 1879) kadar pazartesi günleri on altı sayfa, bu tarihten itibaren tekrar 1. sayıdan başlayarak sekiz sayfa halinde salı günleri çıkarılmıştır. Dergi 30 Zilkade 1301 (21 Eylül 1884) tarihli 266. sayısından itibaren tekrar on altı sayfaya çık-

miştir. Bu yeni numaralama ile *Ceride-i Mehâkim*, 22 Cemâziyelâhîr 1319 (6 Ekim 1901) tarihine kadar 1154 sayı yayımlanmıştır. Adliye Nezâreti bir sonraki sayıdan itibaren (29 Cemâziyelâhîr 1319/13 Ekim 1901) dergiyi *Ceride-i Mehâkim-i Adliyye* adıyla neşretmiştir. Bu üçüncü dönemde dergi çarşamba ve cumartesi günleri olmak üzere haftada iki defa ve dört sayfa olarak çıkmaya başlamıştır. *Ceride-i Mehâkim-i Adliyye*'nin bugün bulunabilen son sayısı, 4 Receb 1326 (2 Ağustos 1908) tarihli 698. sayısıdır. Muhtemelen bu tarihte yayın hayatı sona eren derginin yerini *Ceride-i Adliyye** almıştır.

Kanunların maksat ve hükümlerini, ayıntılarla ilgili meseleleri açıklığa kavuşturmak, hükümlerin uygulanışını göstermek, bunlarla ilgili açıklayıcı bilgiler vermek, Temyiz Mahkemesi ilâmlarını, Adliye Nezâreti'nin genel yazışmalarını, tebliğ ve tamimlerini, bazı kanunî mütalaları yayımlamak amacıyla çıkarılan *Ceride-i Mehâkim*, özellikle Tanzimat sonrasında yeni kurulan nizâmiye mahkemeleri hâkimlerine yardımcı olmayı hedef almış ve bunda da başarılı olmuştur. *Ceride-i Mehâkim* adıyla çıkarıldığı dönemlerde dergi "resmî" ve "gayri resmî" kısım olarak iki bölüme ayrılmış, gayri resmî bölümde ilmî yazılara da yer

verilmişken *Ceride-i Mehâkim-i Adliyye*'de ise bu bölüm kaldırılarak sadece resmî kısım muhafaza edilmiştir.

Tam bir takımı kütüphanelerde pek bulunmayan *Ceride-i Mehâkim*'in 1154 sayılı ikinci döneminin ilk 435 sayısında yer alan yazıların fihristi Abdurrahman Hakkı tarafından *Rehber-i Kavânîn Lâhikası* adıyla yayımlanmıştır (İstanbul 1301, 1305).

BİBLİYOGRAFYA :

Ceride-i Mehâkim ve *Ceride-i Mehâkim-i Adliyye* koleksiyonları; Abdurrahman Hakkı, *Rehber-i Kavânîn Lâhikası: Ceride-i Mehâkim Fihristi*, İstanbul 1301, 1305; *Eski Harflî Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu* (nşr. Kültür ve Turizm Bakanlığı), Ankara 1987, s. 19, ayrıca bk. tür.yer.; *Seyfettin Özege Bağış Kitapları Kataloğu* (nşr. Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Dokümantasyon Dairesi), Erzurum 1989, VI, bk. İndeks.

HULÜSİ YAVUZ

CERİDE MUHASEBESİ

(bk. CERİDE NEZÂRETİ).

CERİDE NEZÂRETİ

1831 yılında Osmanlı Devleti'nde maliye, nüfus ve istatistik işlerine bakmak üzere kurulan daire.

Ceride sözlükte "defter; zabıtnâme, tutanak; gazete" anlamlarına gelir. Eskiden haraç tahsildarlarının arazilerin yüzölçümlerini yazdıkları defterlere *ceride* denilmiş ve kelime bu şekilde maliye diline girmiştir. Zamanla *ceride*lere malî cetveller yanında günlük olaylar, ölüm ve doğum kayıtları da eklenmiştir. Özel olarak hazırlanan bu defterlere kapsadığı alana göre *ceride-i haraç*, *ceride-i nüfus* gibi adlar da verilmiştir. Defterhâne'de *ceridenin* karşılığı *rûznâme* idi. Anadolu ve Rumeli defterdarlıklarında günlük işlemlerin kaydedildiği benzer defterlere *rûznâmçe* denilirdi. Bu işleri yapan memura da *rûznâmçeci* veya *rûznâmeci* adı verilirdi. Defterdarlık'ta günlük işlerin defterlerinin tutulduğu dairenin yetki alanı zamanla genişletilerek buraya *Ceride Muhasebesi*, başkanlığına da *Ceride Muhasebeciliği* denildi.

1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra yeni ordu kurma çalışmaları başlayınca memleketin vergi ve insan potansiyelinin tesbit edilmesi gerektiği ortaya çıktı. 1830'da bütün memleket sathında nüfus sayımı ve emlak tesbiti yapılması kararlaştırılarak derhal

uygulamaya geçildi. Sayım memurlarının gittikleri yerlerden gönderdikleri istatistikî bilgiler İstanbul'da toplanmaya başladı. Nüfus ve emlak tesbitiyle ilgili bu defterleri korumak, buradaki kayıtlara göre vergileri yeniden hesaplamak ve nüfus değişikliklerini tesbit etmekle görevli bir dairenin kurulması ihtiyacı ortaya çıktı. *Ceride Muhasebesi* yeniden teşkilâtlandırılarak 1831'de *Ceride Nezâreti* kuruldu. Bâb-ı Defteri Mektupçusu Said Efendi 7500 kuruş aylıkla *Ceride* nâzırı tayin edildi. Maiyetine de bir başkâtip, bir münşî, bir defterî ve yeterli sayıda memur verildi. Bu daire bir anlamda devletin genel istatistik bilgilerini toplamak ve değerlendirmekle görevliydi. Maliyede günlük gelir ve giderleri kaydetmek ve hesap etmekle yükümlü olan *Ceride nâzırı*, Evkaf Nezâreti'nin kurulmasından önce vakıfların idare ve hesabına bakmakla da yükümlüydü.

Bütün Osmanlı Devleti'nde yaşayan erkek nüfusun yazılarak her üç ayda bir vukuat defterlerinin İstanbul'daki *Ceride Nezâreti*'ne gönderilmesi karar altına alındı. Fakat uygulamada bazı zorluklarla karşılaşıldığı için sancaklarda bu yerlerin ileri gelenlerinden "nüfus nâzırı" adıyla müstakil bir memur tayin edilerek her altı ayda bir vukuat jurnallerinin İstanbul'a gönderilip kayıtlarının düzeltilmesi kararlaştırıldı. Kazalar nüfus memurları, nahiyelelere de mukayyidler tayin edilerek ölüm doğum gibi nüfusla ilgili kayıtlar düzenli bir şekilde tutulmaya çalışıldıysa da istenilen sonuç alınamadı.

28 Şubat 1838 tarihinde defterdarlık tabirinin kullanılması yasaklanarak Maliye Nezâreti kurulurken Bâb-ı Defterdârî'nin çeşitli kalemleri de yeniden düzenlendi. Birbirleriyle yakından ilgili olan daireler birleştirildi. Defterdarlık zamanındaki *Ceride* ve *Mevkufat* kalemleri de birleştirilerek *Ceride Muhasebesi* yeniden kuruldu, *Ceride* muhasebeciliğine de Süleyman Fâik Efendi tayin edildi. *Ceride Muhasebesi* Tanzimat'a kadar (1839) bu şekilde devam etti. 1840'ta maliye kalemleri birleştirilip *Muhasebe-i Umûmiyye Müdürlüğü*'nün kurulmasıyla *Ceride Muhasebesi* lağvedildi, *Ceride Nâzırlığı* da bütün personeliyle birlikte Vâridat Muhasebeciliği'ne bağlandı. *Ceride-i Nüfus Nezâreti*'nin taşra teşkilâtı önce Tahrîr-i Emlâk idarelerine, kısa bir süre sonra da Ahz-ı Asker idarelerine bağlanarak asıl fonksiyonunu kaybetti.

Ceride-i Mehâkim'in 12 Receb 1296 (19 Haziran 1295 r.) tarihli 1. sayısının ilk sayfası

